

Aneta Suchoń¹
Katedra Zarządzania i Prawa
Uniwersytet Przyrodniczy
Poznań

Spółdzielnie rolnicze po akcesji Polski do Unii Europejskiej; wybrane zagadnienia prawne²

Agricultural co-operatives after the Polish accession to the European Union; selected legal issues

Synopsis. Celem artykułu była próba oceny wpływu członkostwa Polski w Unii Europejskiej na kształt regulacji prawnych dotyczących funkcjonowania spółdzielni rolniczych i wskazania kierunków ich rozwoju. Przedstawiono problematykę spółdzielczych grup producentów rolnych, w szczególności ewolucję ustawodawstwa oraz problemy związane z korzystaniem ze środków unijnych. W dalszej kolejności rozważania koncentrują się wokół rolniczych spółdzielni produkcyjnych oraz spółdzielni mleczarskich. W uwagach podsumowujących podkreślono m.in., że na prowadzenie działalności przez spółdzielnie rolnicze i kierunki ich rozwoju coraz większy wpływ mają przepisy prawa unijnego oraz sytuacja na rynku europejskim.

Słowa kluczowe: spółdzielnie w rolnictwie, rolnicza spółdzielnia produkcyjna, grupa producentów rolnych, spółdzielnia mleczarska, wspólna polityka rolna, konsolidacja.

Abstract. The aim of this paper was to present an attempt to assess the impact of Poland's membership in the European Union on legislation governing the operation and directions of development for agricultural co-operatives. It presents issues concerning co-operative agricultural producers' groups, in particular the evolution of legislation and problems associated with the use of EU funds. Further investigations are focused on agricultural production co-operatives and dairy co-operatives. In closing remarks it is stressed, among other things, that the activities of agricultural co-operatives are increasingly determined by the EU law and the market situation in Europe.

Key words: co-operative in agriculture, agricultural production co-operatives, agricultural producers' groups, dairy co-operatives, Common Agricultural Policy, consolidation.

Wprowadzenie

Uzyskanie przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej spowodowało objęcie naszego rolnictwa Wspólną Polityką Rolną. Zmieniły się m.in. zasady finansowego wsparcia dla producentów rolnych oraz reguły funkcjonowania na rynku europejskim i światowym. Niezmiernie istotne są działania zwiększające konkurencyjność polskich producentów rolnych. To właśnie spółdzielnie mogą pomóc w rozwiązaniu nie tylko tych problemów rolników, które są związane ze zbytem produktów rolnych, lecz także z zagwarantowaniem odpowiedniej ich jakości, możliwością przetwórstwa, rozwojem

¹ Dr, e-mail: asuchon@up.poznan.pl.

² Publikacja została przygotowana w ramach własnego projektu badawczego. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki.

agroturystyki oraz produkcji energii odnawialnej. Mogą także prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków i środowiska wiejskiego.

Spółdzielczość ma bogatą historię na ziemiach polskich. Wspomnieć choćby można o działalności Stanisława Staszica, który uznawany jest za prekursora spółdzielczości w Polsce. To właśnie on w 1816 r. założył Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie w celu „udoskonalenia rolnictwa i przemysłu oraz wspólnego ratowania się w nieszczęściach” [Piechowski 2007]. Spółdzielnie funkcjonowały na terenie Polski w czasie zaborów i okresie międzywojennym. Dla rozwoju idei ruchu spółdzielczego niekorzystny był czas socjalizmu. Co prawda w tamtym okresie spółdzielnie działały na wsi, ale starano się je wykorzystywać do realizacji polityki nakazowo-rozdzielczej. Nastąpiło ograniczenie ich samodzielności i silne uzależnienie od państwa. Po zmianie systemu gospodarczego rola spółdzielczości w obsłudze wsi i rolnictwa uległa olbrzymiemu osłabieniu. W latach 90. zaobserwować można likwidację wielu spółdzielni³. Wpływ na to miały niesprzyjające regulacje prawne, a także bariery mentalne mieszkańców wsi łączących niesłusznie spółdzielczość z socjalizmem. Sytuacja zmieniła się po uzyskaniu członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Zauważono, że to dzięki spółdzielczości, mającej ugruntowaną pozycję i dobrze prosperujące struktury organizacyjne w wielu państwach europejskich⁴, producenci rolni są bardziej konkurencyjni na rynku europejskim i światowym. Dlatego w ostatnich latach zauważyć można coraz większe zainteresowanie tą formą zrzeszania się. Obecnie w obszarze wsi i rolnictwa działa około 4 tys. spółdzielni. Są to przede wszystkim spółdzielnie mleczarskie, ogrodniczo-pszczelarskie, zaopatrzenia i zbytu „Samopomoc Chłopska”, spółdzielnie kółek (usług) rolniczych, spółdzielnie produkcji rolnej, banki spółdzielcze, spółdzielcze grupy producentów rolnych [Perspektywy... 2008].

Celem artykułu jest próba oceny wpływu członkostwa Polski w Unii Europejskiej na przepisy prawne dotyczące funkcjonowania spółdzielni rolniczych i wskazania kierunków rozwoju tych podmiotów. Z uwagi na ograniczone ramy niniejszego artykułu badania będą się koncentrowały na spółdzielczych grupach producentów rolnych, rolniczych spółdzielniach produkcyjnych i spółdzielniach mleczarskich.

Podstawową metodą badawczą wykorzystaną w artykule jest dogmatyczna analiza tekstów normatywnych. Badaniu poddane zostały przede wszystkim polskie oraz unijne akty prawne, a także literatura odnosząca się do problematyki spółdzielczości w rolnictwie.

Podstawowe regulacje prawne dotyczące organizacji i funkcjonowania spółdzielni

Podstawowym aktem prawnym regulującym problematykę spółdzielczości jest ustawa z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze [Ustawa... 1982]. Według tej ustawy spółdzielnia jest dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób, o zmiennym

³ Według danych KRS w 1989 r. było 2089 rolniczych spółdzielni produkcyjnych, a w 2000 r. już tylko 1024; w 1989 r. funkcjonowało 2006 spółdzielczych kółek rolniczych, a 2000 r. 1063; spółdzielni ogrodniczo-pszczelarskich w roku 1989 było 140, a w 2000 r. 128 [Perspektywy... 2008].

⁴ W 15 krajach „starej” Unii Europejskiej funkcjonuje około 30 000 spółdzielni rolniczych, liczą one ponad 9 mln członków i zatrudniają ponad 600 000 osób. Ich udział w skupie, przetwórstwie i marketingu produktów rolnych wynosi ponad 60%, natomiast w dostawach środków do produkcji rolniczej ponad 50% [Boguta, Gumowski i Lachowski 2007].

składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą. Może ona także prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków i ich środowiska. Prócz przepisów dotyczących konstrukcji spółdzielni i kwestii organizacyjnych zawartych w wymienionym akcie prawnym na prowadzenie działalności przez spółdzielnie rolnicze wpływ mają inne ustawy, takie jak chociażby kodeks cywilny, ustawa z 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa [Ustawa... 1991B], ustawa z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego [Ustawa... 2003], ustawa z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach [Ustawa... 2000B], ustawy związane z podatkami [Ustawa... 1991A; Ustawa... 1992; Ustawa... 1984], przepisy prawa unijnego [Rozporządzenie Rady... 2005; Rozporządzenie Rady... 2007].

Warto również wspomnieć, że na funkcjonowanie spółdzielni oddziałują także międzynarodowe zasady spółdzielczości. W 1995 r. Międzynarodowy Związek Spółdzielczy określił wartości, którymi winny się kierować spółdzielnie, są to: samopomoc, demokracja, równość, sprawiedliwość, solidarność, uczciwość i odpowiedzialność społeczna. Dostosował też zasady spółdzielcze do wymogów nowoczesnych społeczeństw. Są nimi następujące zasady: dobrowolnego i otwartego członkostwa, demokratycznej członkowskiej kontroli, ekonomicznego członkostwa (współodpowiedzialności członków), autonomii i niezależności, szkolenia, oświaty i informacji, troski o lokalną społeczność [Cioch 2007].

Spółdzielcze grupy producentów rolnych

Określając kierunki rozwoju spółdzielczości rolniczej po uzyskaniu przez nasz kraj członkostwa w Unii Europejskiej bezsprzecznie wskazać należy spółdzielczość branżową, czyli powstawanie i rozwój spółdzielczych grup producentów rolnych. Na początku warto wyjaśnić, że już w dniu 15 września 2000 r., a więc jeszcze w okresie przedakcesyjnym, uchwalona została ustawa o grupach producentów rolnych [Ustawa... 2000B]. Ustawodawca, popierając rozwój kooperacji w rolnictwie, nawiązał do funkcjonujących od wielu lat w Unii Europejskiej grup producenckich. Warto wyjaśnić, że tworzenie takich grup dokonuje się w dwóch etapach. Pierwszy to powołanie osoby prawnej. Druga faza zaś to wpis do rejestru grup prowadzonego przez marszałka województwa (początkowo przez wojewodę). Grupy producentów rolnych mogą prowadzić działalność w różnych formach prawnych, np. spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, spółdzielni, zrzeszenia lub stowarzyszenia. Jak zostało podkreślone w projekcie ustawy, „grupa” nie jest określeniem formy prawnej, ale odnosi się do funkcji realizowanych przez zorganizowanych producentów rolnych. Chodzi przede wszystkim o koncentrację i ujednolicenie podaży, promocję, zapewnienie jakości i ciągłości dostaw [Druk... 2000].

Początkowo rolnicy nie wykazywali zbytniego zainteresowania tworzeniem spółdzielczych grup producentów rolnych. Po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej coraz więcej mieszkańców wsi zaczęło jednak zauważać, że działanie w pojedynkę jest dla nich niekorzystne. Gospodarstwo rolne bowiem jest jednostką małą, a na rynku rolnym występują nieliczni odbiorcy zainteresowani nabywaniem produktów bezpośrednio od pojedynczych producentów. W doktrynie można spotkać także głosy, że ruch spółdzielczy stanowi pozytywną odpowiedź na zagrożenia, jakie przynosi współczesny system globalnej

gospodarki. Jest szansą na aktywność zawodową, rozwój osobowościowy i zachowanie godności dla wielu ludzi. Integracja wewnątrzsektorowa (pozioma i pionowa w formie spółdzielni) pozwoli na osłabienie presji wolnego rynku, skłoni do bardziej efektywnych działań [Czyżewski 2005]. Ustawodawca, starając się zachęcić producentów rolnych do współpracy, a zarazem uwzględniając praktyczne bariery, z którymi stykają grupy, znowelizował przepisy ustawy 15 września 2000 r. Zmiany nastąpiły m.in. w odniesieniu do podmiotów, które mogą tworzyć grupę. Otóż pierwotna wersja omawianej ustawy z 2000 r. przewidywała tworzenie grup tylko przez osoby fizyczne. Nowelizacja tego aktu prawnego z 18 czerwca 2004 r. [Ustawa... 2004B] poszerzyła krąg podmiotów, które mogą tworzyć grupy, o osoby prawne (w tym spółdzielnie) prowadzące gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub prowadzące działalność rolniczą w zakresie działów specjalnych. Takie rozwiązanie umożliwiło członkostwo w grupach np. rolniczym spółdzielniom produkcyjnym.

Okazało się jednak, że utworzenie grupy przez istniejące spółdzielnie nadal napotykało na bariery prawne. Spółdzielnie działające na wsi prowadzą z reguły wielokierunkową działalność, a jej członkami są również osoby niebędące producentami rolnymi. Przesłanki wynikające z ustawy o grupach producentów wymagały długotrwałych i kosztownych zmian w spółdzielniach. W niektórych przypadkach wręcz uniemożliwiały uzyskanie statusu grupy producentów rolnych [Druk... 2006]. Dlatego spółdzielnie z zadowoleniem przyjęły uchwalenie przez sejm 15 grudnia 2006 r. ustawy o zmianie ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw [Ustawa... 2006]. Wprowadziła ona pewne udogodnienia w zakresie tworzenia grup przez omawiane podmioty, uwzględniając postulaty praktyków w tym zakresie. Otóż możliwe jest prowadzenie przez spółdzielnię działalności właściwej dla grupy producentów rolnych, jeśli w jej skład wchodzi co najmniej pięciu producentów jednego produktu lub grupy produktów, którzy spełniają wymagania określone dla członków tworzących grupę producentów rolnych oraz jeśli zostały spełnione inne przesłanki określone w art. 3a ustawy.

Pozytywnie ocenić należy także uchwalenie przez sejm 25 lipca 2008 r. zmiany do ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze [Ustawa... 2008]. W jej świetle, aby założyć spółdzielczą grupę producentów rolnych, potrzebnych jest tylko pięciu producentów rolnych. Otóż osoby fizyczne oraz osoby prawne prowadzące gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub prowadzące działalność rolniczą w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej mogą założyć spółdzielnię, której liczba założycieli nie może być mniejsza od pięciu w sytuacji, gdy podmiot ten jest tworzony wyłącznie w celu organizowania się w grupy producentów rolnych w rozumieniu ustawy z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach albo we wstępnie uznane grupy producentów owoców i warzyw oraz uznane organizacje producentów owoców i warzyw w rozumieniu ustawy z dnia 19 grudnia 2003 r. o organizacji rynków owoców i warzyw, rynku chmielu, rynku tytoniu oraz rynku suszu paszowego.

Niewątpliwie do większego zainteresowania tworzeniem grup przyczyniły się wspomniane zmiany przepisów. Jednocześnie nie podlega wątpliwości, że jednym z podstawowych czynników decydującym o podjęciu decyzji o współpracy są środki finansowe, z których mogą korzystać zarejestrowanie grupy. Otóż w okresie przedakcesyjnym były to fundusze polskie, a potem po uzyskaniu członkostwa przez nasz kraj w Unii Europejskiej środki unijne. Obecnie grupy producentów rolnych, również w

prowadzone w formie spółdzielni, mogą korzystać ze wsparcia finansowego na podstawie rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 20 kwietnia 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Grupy producentów rolnych” i objęcia Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 [Rozporządzenie... 2007]. Wniosek o pomoc składa grupa producentów rolnych w terminie 6 miesięcy od dnia wpisu grupy do rejestru właściwego ze względu na siedzibę grupy do dyrektora oddziału regionalnego Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. W przypadku grup, które zostały wykreślone z rejestru prowadzonego przez marszałka województwa i nie skorzystały z pomocy ze środków pochodzących z Europejskiego Funduszu Rolniczego Gwarancji lub Europejskiego Funduszu Rolniczego Rozwoju Obszarów Wiejskich, a następnie zostały wpisane do tego rejestru ponownie, termin ten liczy się od dnia ostatniego wpisu. Pomoc dla grup stanowi procentowy ryczałt od wartości przychodów netto grupy ze sprzedaży produktów lub grup produktów, wytworzonych w gospodarstwach rolnych jej członków w poszczególnych latach. Kwota pomocy przewidzianej dla grupy producentów rolnych nie może przekroczyć równowartości w złotych kwoty:

- 100 000 EUR w pierwszym i drugim roku,
- 80 000 EUR w trzecim roku,
- 60 000 EUR w czwartym roku,
- 50 000 EUR w piątym roku.

Przepisy polskie nie określają, na jaki cel uzyskane środki przez grupę mogą zostać wydane. Wspomina o tym tylko art. 35 rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) [Rozporządzenie Rady... 2005]. I właśnie odwołanie do tego przepisu budziło najwięcej wątpliwości. Artykuł ten określa, że wsparcia dla grup producentów rolnych udziela się w celu ułatwienia tworzenia i działalności administracyjnej grup producentów do celów:

- dostosowania do wymogów rynkowych procesu produkcyjnego i produkcji u producentów, którzy są członkami takich grup,
- wspólnego wprowadzania towarów do obrotu, w tym przygotowania do sprzedaży, centralizacji sprzedaży i dostawy do odbiorców hurtowych,
- ustanowienia wspólnych zasad dotyczących informacji o produkcji, ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów i dostępności.

Przepis ten nie jest jasny i budzi wątpliwości interpretacyjne. Chodziło o ustalenie, na jakie cele mogą być wydatkowane środki z tego programu. Mianowicie, czy obejmują one tylko typowe koszty administracyjne, jak chociażby czynsz najmu pomieszczeń, wynagrodzenie zarządu, czy też zakup np. samochodów wykorzystywanych do dostaw produktów, dla których produkcji została utworzona grupa, maszyn albo urządzeń rolniczych nabytych na potrzeby prowadzonej działalności.

W czerwcu 2010 r. opublikowana została na stronach Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi następująca informacja: „[...] w efekcie negocjacji, prowadzonych przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi z Komisją Europejską, mających na celu umożliwienie grupom producentów rolnych wykorzystywanie zryczałtowanego wsparcia uzyskiwanego w ramach działania 142 «Grupy producentów rolnych», objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, także na działalność inwestycyjną, uzyskano następujące wytyczne. Komisja Europejska stwierdziła, iż

zryczałtowana pomoc udzielana grupom producentów rolnych w formie rocznych rat przez okres pierwszych 5 lat działalności grupy może być przeznaczana także na inwestycje, o ile grupa realizuje cele wynikające z przepisów Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Ponadto, Komisja Europejska orzekła, iż wysokość kwoty, która może zostać przeznaczona na inwestycje, zależy od decyzji grupy, o ile realizowane są przez grupę ww. cele rozporządzenia 1698/2005” [Ministerstwo... 2010]. Taka interpretacja Komisji stwarza większe możliwości rozwoju dla grup producentów rolnych i dlatego została pozytywnie przyjęta przez te podmioty.

Reasumując, stwierdzić należy, że po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej coraz większym zainteresowaniem cieszą się tzw. spółdzielnie branżowe, powstające celem powołania grupy producentów rolnych. Według danych statystycznych na 30 czerwca 2006 r. wpisanych do rejestrów grup producentów rolnych było tylko 126 grup, a dwa lata później działały w Polsce już 294 grupy, z tego 85 (29% wszystkich) funkcjonowało jako spółdzielnie. W połowie marca 2009 r. liczba ich wynosiła już 401, w tym 115 to spółdzielnie. Obecnie (na 02.05.2011 r.) w Polsce funkcjonuje 666 grup, w tym 182 to spółdzielnie. Formę tę wybierają najczęściej producenci trzody chlewnej, ziarna zbóż i nasion roślin oleistych, producenci mleka i drobiu.

Rolnicze spółdzielnie produkcyjne

Według ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze przedmiotem działalności rolniczych spółdzielni produkcyjnych jest prowadzenie wspólnego gospodarstwa rolnego oraz działalność na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych członków [Ustawa... 1984]. Spółdzielnia może również prowadzić inną działalność gospodarczą. Przepisy nie ograniczają jej rodzajów, jak również nie określają proporcji pomiędzy działalnością rolniczą a inną. Od wielu lat rolnicze spółdzielnie produkcyjne prowadzą obok wspólnego gospodarstwa rolnego także pozarolniczą działalność gospodarczą. Do takiego działania zmuszała je często zła sytuacja ekonomiczna, a w pewnych okresach zachęcały przepisy podatkowe.

Przepisy szczególne ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze określają zasady prowadzenia wspólnego gospodarstwa rolnego przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne. Natomiast nie ma regulacji dotyczących działalności spółdzielni na rzecz indywidualnych gospodarstw rolnych. Odwołać się zatem należy do przepisów ogólnych ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze. Pojęcie „gospodarstwo rolne” oraz „indywidualne gospodarstwo rolne” nie zostały zdefiniowane w tym akcie prawnym. Natomiast w ustawie z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego występuje pojęcie „gospodarstwo rodzinne” oraz „rolnik indywidualny”. Należy zatem przyjąć, że spółdzielnia może działać na rzecz gospodarstw zarówno rodzinnych, jak i tych, które nie mają takiego statusu z uwagi na powierzchnię i określane są jako gospodarstwa wielkoobszarowe. Wydaje się, że mogłaby to być działalność np. w zakresie przechowywania, organizowania sprzedaży czy przetwarzania produktów rolnych. Pamiętać jednak trzeba, że według art. 141 ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze statut spółdzielni może przewidywać, że członek posiadający grunty jest obowiązany wnieść je w całości lub części jako wkład do spółdzielni. Jeżeli zatem statut rolniczych spółdzielni produkcyjnych przewiduje obowiązek

wniesienia wszystkich gruntów jako wkład do spółdzielni, to członek nie prowadzi osobiście gospodarstwa rolnego. Według ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze statut spółdzielni można zmienić, co zrobiły niektóre ze spółdzielni, tworząc spółdzielcze grupy producentów rolnych [Suchoń 2009].

W latach 90. wiele spółdzielni rolniczych znalazło się w złej sytuacji finansowej i zostało zlikwidowanych. W okresie od 1996 do 2002 r. liczba spółdzielni zmniejszyła się z 2467 do 1286 (o 48%), a powierzchnia użytków rolnych będących ich własnością albo w ich posiadaniu z 502 do 318 tys. ha [Dzun i Adamski 2009]. Po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej zauważyć należy stabilizację w branży spółdzielczej produkcji rolnej. Z jednej strony pewnemu zahamowaniu uległ proces likwidacji spółdzielni (w roku 2009 było 840 RSP, a w 2009 r. 760 [Perspektywy... 2008]). Odnosi się to szczególnie do spółdzielni większych ekonomicznie, co spowodowało, że udział tych dużych (100 i więcej ESU) wzrósł. Z drugiej strony zaobserwować można poprawę sytuacji finansowej i efektywności gospodarowania wielu rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Poprawie uległo także wyposażenie techniczne spółdzielni i nastąpił postęp technologiczny [Dzun i Adamski 2009].

Po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej zauważyć należy zainteresowanie tworzeniem przez rolnicze spółdzielnie produkcyjne grup producentów rolnych. Spółdzielcy uważają, że stwarzają one dodatkowe możliwości rozwoju, zwiększają konkurencję na rynku. W ramach bowiem Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013 spółdzielnie, jako grupy producentów rolnych, mogą być beneficjentami działań różnych programów, np. „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” oraz „Zwiększenie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej”.

Spółdzielnie produkcji rolnej jako producenci rolni prowadzący działalność rolniczą objęte zostały także przepisami dotyczącymi pomocy publicznej w rolnictwie. W ramach pomocy de minimis mogą korzystać ze wsparcia np. przy zakupie materiału siewnego, umorzenia czy też rozłożenia na raty należności Agencji Nieruchomości Rolnych, niektórych ulg w podatku rolnym. Pozytywnie należy ocenić wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rozwój RSP. Chodzi szczególnie o uzyskanie płatności bezpośrednich oraz możliwość uczestniczenia w wielu programach PROW 2007-2013.

Spółdzielnie mleczarskie

Spółdzielnie mleczarskie mają długą historię i ugruntowaną pozycję na polskim rynku mleka⁵. Dlatego prócz prawa spółdzielczego duży wpływ na działalność tych przedsiębiorców mają regulacje odnoszące się do rynku mleka. Objęcie naszego kraju Wspólną Polityką Rolną łączyło się z wprowadzeniem unijnego systemu kwot mlecznych. W starych państwach UE funkcjonuje on już od 1984 r. Nowe zasady obowiązujące na rynku mleka wpłynęły także na działalność spółdzielni mleczarskich. Są one bowiem podmiotami skupującymi zgodnie z ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych [Ustawa... 2004A]. Według art. 4 tego aktu prawnego

⁵ W ostatnich latach nastąpiło zmniejszenie liczby spółdzielni mleczarskich (w 1989 były 323 spółdzielnie, w 2000 r. 238, a w 2007 r. 188 spółdzielni mleczarskie) [Perspektywy... 2008]. Wynika to, po pierwsze, z likwidacji tych najsłabszych, borykających się z problemami finansowymi, a po drugie niektóre ze spółdzielni mleczarskich uległy konsolidacji, czyli połączeniu.

warunkiem wykonywania takiej działalności jest wpisanie danego podmiotu, na jego wniosek, do prowadzonego przez Prezesa Agencji Rynku Rolnego rejestru podmiotów skupujących mleko. Wpis dokonywany jest w drodze decyzji, po stwierdzeniu, w wyniku kontroli, że wnioskodawca spełnia szereg warunków określonych w ustawie. Wspomniany artykuł, jak i inne przepisy tego aktu prawnego, były wielokrotnie nowelizowane. Wynikało to bardzo często z konieczności dostosowania naszych przepisów do standardów unijnych. Warto zaznaczyć, że system kwotowania stanowi dla niektórych spółdzielni barierę w zakresie poszerzania produkcji i rozwoju. Dlatego pozytywnie oceniają planowane zniesienia kwot mlecznych po 2015 r.

Członkostwo naszego kraju w Unii Europejskiej oznacza możliwość korzystania przez spółdzielnie mleczarskie ze środków unijnych. Przykładowo w latach 2007-2013 zakłady mleczarskie, jako przedsiębiorstwa zajmujące się przetwórstwem produktów rolnych, mogą korzystać ze środków pochodzących z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) w ramach „Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich”, działanie „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej”. Pomoc może być udzielona między innymi na realizację projektów związanych z budową lub modernizacją zakładów przetwórstwa produktów rolnych. Wsparcie dotyczy inwestycji, które mają na celu osiągnięcie np. poprawy wyników przedsiębiorstw czy warunków ochrony środowiska.

Objęcie Polski Wspólną Polityką Rolną oraz postępujące procesy globalizacji spowodowały także przyspieszenie procesów koncentracji spółdzielni mleczarskich. Aby utrzymać konkurencyjność polskiego mleczarstwa niezbędna jest przede wszystkim poprawa efektywności technologicznej oraz obniżka kosztów produkcji i przetwórstwa mleka⁶. Konsolidacja jest złożonym procesem. Wymaga starannego przygotowania planu działania. Często również wiąże się z dodatkowymi kosztami, co może zniechęcić zarządy wielu mleczarni do podjęcia takiego przedsięwzięcia. Jednakże dobrze zaplanowane połączenie jest szansą na wzmocnienie przez wiele spółdzielni swej pozycji na rynku. Z kolei zaniechanie zaś takich działań, oparte na biernym oczekiwaniu na poprawę sytuacji rynkowej, z reguły prowadzi do pogarszania kondycji finansowej.

W świetle ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze spółdzielnia może w każdym czasie połączyć się z inną na podstawie uchwał walnych zgromadzeń łączących się podmiotów, powziętych większością $\frac{2}{3}$ głosów. Uchwały o połączeniu powinny zawierać m.in. oznaczenie spółdzielni przejmującej oraz przyjęcie statutu stanowiącego podstawę dalszej jej działalności. Co istotne statut nie może uszczuplać nabytych praw majątkowych członków. W niektórych sytuacjach na koncentrację musi wyrazić zgodę Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w Warszawie. Zgłoszenie ma miejsce w sytuacji, jeżeli w połączeniu biorą udział przedsiębiorcy, których łączny obrót w roku poprzedzającym przekroczył 1 mld euro na świecie lub 50 mln euro w Polsce. Prezes UOKiK wydaje zgodę na dokonanie koncentracji, jeżeli w jej wyniku konkurencja na rynku nie zostanie istotnie ograniczona [Urząd... 2011].

Jak przewidują specjaliści, sytuacja na rynku europejskim i światowym oraz postępujące procesy globalizacji spowodują dalszy proces konsolidacji spółdzielni mleczarskich.

⁶ Na przykład poprzez zwiększenie wykorzystania zdolności produkcyjnych, restrukturyzację majątku celem likwidacji zbędnych kosztów majątkowych, poprawę efektywności i skuteczności sprzedaży.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania pozwalają na wysunięcie następujących wniosków.

1. Po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej zmianie uległo wiele przepisów prawnych, które mają wpływ na funkcjonowanie i kierunki prowadzonej przez spółdzielnie rolnicze działalności. Przede wszystkim zmieniły się zasady aktywności na rynkach rolnych, szczególnie mleka, owoców i warzyw, a także zasady uzyskania pomocy finansowej.

RSP i inne spółdzielnie posiadające grunty rolne mogą starać się o płatności bezpośrednie i inne fundusze związane z prowadzeniem działalności rolniczej. Spółdzielnie muszą także przestrzegać zasad udzielania pomocy publicznej, w tym udzielanej w ramach zasady de minimis.

2. Polscy rolnicy coraz częściej doceniają członkostwo w spółdzielczych grupach producentów rolnych. Łatwiej jest zbyć i otrzymać wyższą cenę za produkty rolne, a także taniej kupić środki produkcji oraz funkcjonować na rynku unijnym. Dlatego wielu producentów rolnych decyduje się na przystąpienie do grupy producentów rolnych. Można wysunąć twierdzenie, że spółdzielnie branżowe będą cieszyły się coraz większą popularnością na wsi. Określając kierunki rozwoju spółdzielczości rolniczej można powiedzieć, że są to na pewno spółdzielcze grupy producentów rolnych.

3. Spółdzielnie produkcji rolnej, które nie zostały zlikwidowane i obecnie funkcjonują na rynku rolnym, stanowią często nowoczesne zespołowe gospodarstwa rolne, wprowadzające innowacyjne rozwiązania i modernizujące działalność. Niewątpliwym wpływem na polepszenie się sytuacji finansowej niektórych RSP oraz zahamowanie postępującego procesu likwidacji tych podmiotów ma akcesja do Unii Europejskiej. Podmioty te często powołują grupy producentów rolnych. Niemniej jednak borykają się także z problemami, do których zaliczyć należy m.in. stosunkowo niewielką liczbę młodych osób pracujących w RSP.

4. Dla spółdzielni mleczarskich przystąpienie Polski do Unii Europejskiej oznaczało poważne zmiany w wielu płaszczyznach, m.in. objęcie unijnymi regulacjami obowiązującymi na rynku mleka, w tym przystosowanie produkcji do wymagań europejskich, włączenie w szerokie instrumentarium funkcjonujące na rynku mleka, nowe zasady handlu w ramach Unii Europejskiej i na rynkach światowych. Zarówno transformacja ustrojowa, jak i akcesja, nie wpłynęła na ugruntowaną pozycję spółdzielni mleczarskich na polskim rynku rolno-spożywczym⁷. Są to z reguły nowoczesne podmioty gospodarcze, inwestujące w innowacyjne rozwiązania technologiczne. Jednocześnie, aby sprostać konkurencji i obniżyć koszty, podejmują one próby konsolidacji. Planowane zmiany na rynku mleka, polegające na zniesieniu kwot mlecznych po 2015 r., mogą przyczynić się do zwiększenia bazy surowcowej i rozwoju spółdzielni mleczarskich.

5. Członkostwo Polski w Unii Europejskiej stwarza dla spółdzielczości nowe możliwości rozwoju. Ruch spółdzielczy bowiem cieszy się dużą popularnością w wielu państwach unijnych i na świecie. Już 24 września 1959 r. krajowe organizacje spółdzielcze

⁷ Przykładowo spółdzielnia mleczarska MLEKPOL znalazła się na 95 pozycji na liście 500 największych przedsiębiorstw w 2010 r. opublikowanej przez tygodnik „Polityka”. W 2010 r. Mlekpól osiągnął przychód ze sprzedaży w wysokości powyżej 2,5 mld zł. Spółdzielnia skupuje i przerabia około 13% pozyskiwanego w kraju surowca. Spółdzielnię ma 14,5 tysiąca dostawców (producentów mleka) i zatrudnia ponad 2400 osób [Mlekpól... 2011].

sektora rolnego utworzyły organizację reprezentującą je na poziomie europejskim, Komitet COGECA (Generalny Komitet Spółdzielni Rolniczych Unii Europejskiej) [COGECA... 2011]. Poza tym w wielu dokumentach Komisja Europejska podkreślała „że spółdzielnie są ważnym elementem mieszanej gospodarki rynkowej. Ich interesy muszą być chronione i promowane na zasadzie niedyskryminacji. Dlatego unikać należy tworzenia niesprawiedliwych i zbędnych barier prawnych zarówno na poziomie Wspólnoty, jak i poszczególnych państw członkowskich” [Biała... 2001]. W celu popierania i rozwijania spółdzielczości ponadnarodowej uchwalone zostało rozporządzenie Rady Nr 1435/2003/WE z 22.7.2003 r. w sprawie statutu spółdzielni europejskiej [Rozporządzenie... 2003], uzupełnione przez dyrektywę Rady nr 2003/72/WE z 22.7.2003 r. [Dyrektywa... 2003]. Jak dotąd w Polsce nie powstała żadna taka spółdzielnia działająca w obszarze rolnictwa. Wskazując takie podmioty jako kierunek rozwoju spółdzielczości należy stwierdzić, że powstanie ich może znacznie ułatwić prowadzenie działalności zagranicznej i ponadnarodowej oraz sprawić, że spółdzielnie związane z rolnictwem będą bardziej konkurencyjne na europejskim rynku⁸.

6. Dla rozwoju spółdzielczości rolniczej postulować należy uchwalenie nowej ustawy Prawo spółdzielcze. Powinna ona wprowadzić uproszczenia w zakresie zakładania i prowadzenia działalności przez spółdzielnie. Przepisy zawarte w obecnej ustawie z 16 września 1982 r. w znakomitej większości powstały jeszcze przed transformacją ustrojową i nie odpowiadają obecnym warunkom społeczno-gospodarczym. Stanowią one czynnik hamujący rozwój spółdzielczości i powstawanie nowych podmiotów. Wielu producentów rolnych przyznaje, że forma spółdzielni jest bardzo związana z rolnictwem, a zasady ruchu spółdzielczego wpisują się w specyfikę działalności rolniczej, aczkolwiek to na podstawie przepisów o spółce z o.o. spółdzielnie tworzą grupy producentów rolnych. Motywując wybór tej formy, jej członkowie podkreślają, że atutem sp. z o.o. są czytelne regulacje dotyczące jej założenia i prowadzenia działalności określone w ustawie z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych [Ustawa... 2000A].

Literatura

- Biała księga o przedsiębiorstwach spółdzielczych. Dokument konsultacyjny Unii Europejskiej. [2001]. Komisja Europejska, Bruksela.
- Boguta W., Gumowski Z., Lachowski K. [2007]: Organizacja mazowieckiego rynku rolnego poprzez tworzenie grup producentów rolnych na bazie prawa spółdzielczego. Wyd. KRS, Warszawa.
- Cioch H. [2007]: Zarys prawa spółdzielczego. Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa.
- COGECA. [2011]. [Tryb dostępu:] <http://www.copa-cogeca.be/Main.aspx?page=CogecaHistory&lang=pl>. [Data odczytu: maj 2011].
- Czyżewski A. [2005]: Procesy globalizacji a spółdzielczość. Referat przedstawiony na konferencji I Spółdzielcze Forum Ekonomiczno-Gospodarcze, Kielce 16 września 2005 r. [Tryb dostępu:] http://krs.org.pl/fotki/sprawozdanie_forum.pdf. [Data odczytu: maj 2011].
- Druk sejmowy nr 1002 z 2000 r. [2000]. [Tryb dostępu:] [http://orka.sejm.gov.pl/RejestrD.nsf/wgdruk/1002/\\$file/1002.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/RejestrD.nsf/wgdruk/1002/$file/1002.pdf) [Data odczytu: maj 2011].
- Druk sejmowy nr 1081 z 2006 r. [2006]. [Tryb dostępu:] <http://orka.sejm.gov.pl/proc5.nsf/opisy/1081.htm> [Data odczytu: maj 2011].
- Dyrektywa Rady WE nr 2003/72/WE z 22.7.2003 r. [2003]. *Dz. Urz. WE* L.207 z 18.08.2003 r., s. 25.
- Dzun W., Adamski M. [2009]: Spółdzielnie produkcji rolnej przed i po wejściu Polski do UE. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* nr 2, ss. 42-61.

⁸ Znane są przykłady działających z sukcesem transgranicznych spółdzielni związanych z rolnictwem to np. Danish Crown, sektor mięsny, czy szwedzko-duńska Arla Foods, sektor mleczny.

- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. [2010]. [Tryb dostępu:] <http://www.minrol.gov.pl>. [Data odczytu: czerwiec 2010].
- Mlekpól. [2011]. [Tryb dostępu:] <http://www.mlekpól.com.pl/>. [Data odczytu: maj 2011].
- Perspektywy rozwoju grup producentów rolnych do roku 2013. [2008]. Krajowa Rada Spółdzielcza. [Tryb dostępu:] <http://grupy.krs.org.pl/gpr/wykazy-grup-dane-statystyczne,16,.html>. [Data odczytu: maj 2011].
- Piechowski A. [2007]: Rodowód przedsiębiorczości społecznej. [W:] Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym. E. Leś i M. Ołdak (red.). Collegium Civitas Press, Warszawa.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 20 kwietnia 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Grupy producentów rolnych” i objęcia ich Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. [2007]. *Dz. U.* nr 81, poz. 550, ze zm.
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1435/2003/WE z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie statutu spółdzielni europejskiej. [2003]. *Dz. Urz. UE L* 207 z 18.08.2003 r., s. 1.
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). [2005]. *Dz. U. UE L* 05.277.1, ze zm.
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1234/2007 z dnia 22 października 2007 r. ustanawiającym wspólną organizację rynków rolnych oraz przepisy szczegółowe dotyczące niektórych produktów rolnych. [2007]. *Dz. U. UE L* 07.299.1, ze zm.
- Suchoń A. [2009]: Z prawnej problematyki spółdzielczości w rolnictwie. *Przegląd Prawa Rolnego* nr 1, ss. 59-79.
- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów. [2011]. [Tryb dostępu:] http://uokik.gov.pl/kontrola_koncentracji.php. [Data odczytu: maj 2011].
- Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze. [1982]. Tekst jednolity, *Dz. U.* z 2003 nr 188, poz. 1848, ze zm.
- Ustawa z 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym. [1984]. Tekst jednolity. *Dz. U.* z 2006 nr 36, poz. 969, ze zm.
- Ustawa z 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych [1991A]. Tekst jednolity. *Dz. U.* z 2006 nr 121, poz. 844, ze zm.
- Ustawa z 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa. [1991B]. Tekst jednolity. *Dz. U.* z 2007 nr 231, poz. 1700, ze zm.
- Ustawa z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych. [1992]. Tekst jednolity. *Dz. U.* z 2000 nr 54, poz. 654, ze zm.
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych. [2000A]. *Dz. U.* nr 94, poz. 1037, ze zm.
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw. [2000B]. *Dz. U.* nr 88, poz. 983, ze zm.
- Ustawa z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego. [2003]. *Dz. U.* nr 64, poz. 592, ze zm.
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych. [2004A]. Tekst jednolity, *Dz. U.* z 2009 nr 11, poz. 65, ze zm.
- Ustawa z dnia 18 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw. [2004B]. *Dz. U.* z 2004 r. nr 162, poz. 1694.
- Ustawa z dnia 15 grudnia 2006 r. o zmianie ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw. [2006]. *Dz. U.* nr 251, poz. 1847.
- Ustawa z dnia 25 lipca 2008 r. o zmianie ustawy z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze. [2008]. *Dz. U.* nr 163, poz. 1014.